

УДК 808:5

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2020.2.6>

ЛІНГВОРИТОРИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЗАПОРУКА ПРОФЕСІЙНОГО УСПІХУ ЮРИСТА

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Виконуючи один зі своїх основних обов'язків щодо захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина від злочинних та інших протиправних посягань, юрист взаємодіє з населенням, державними органами, громадськими об'єднаннями, організаціями, установами, підприємствами. Ефективність такої взаємодії залежить від майстерного використання різних способів мовленнєвої діяльності, оскільки ідеї права і справедливості, а також межі дозволеного виражаються в юридичній практиці не інакше, як у словесних формах.

Безперечно, юрист – «лінгвістична» особистість, оскільки те, що говорить правник не тільки запам'ятовується, а й може неодноразово відтворюватися в усному та писемному мовленні, у засобах масової інформації, мережі Інтернет тощо. Проте для досягнення успіху у процесі мовленнєвого спілкування тільки знати мову недостатньо. Юрист повинен уміти задавати питання, обґрунтовувати та адекватно формулювати рішення в нормотворчій і правозастосовній практиці, безпомилково тлумачити зміст словесних повідомлень, які містять ту чи іншу правову інформацію, виступати публічно в суворо регламентованих соціальних ситуаціях спілкування, адекватно трансформувати усне мовлення в писемне тощо.

З огляду на це питання наявності сформованої лінгвориторичної компетентності правників набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми формування досліджуваної компетентності представників лінгвоінтенсивних професій, створення текстів різних жанрів, досягнення їх виразності, пошуку способів впливу на адресата знайшли своє відображення у працях таких відомих дослідників, як К. Баєва, Л. Баландіна, Л. Башманівська, Л. Горобець, І. Жукова, Г. Кірова, Г. Кузнецова, І. Ланова, Н. Лопатинська, Т. Магомедова, Л. Мацько, В. Нишета, Н. Павлова, М. Снегирьова, А. Таова та інших.

Формулювання цілей дослідження. Метою нашого дослідження є уточнення змісту поняття «лінгвориторична компетентність» та доведення важливості сформованості зазначених умінь для успішної професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасних умовах реформування юридичної галузі лінгвістичній підготовці правників приділяється особлива увага. Від фахівця юридичної галузі спра-

ведливо вимагаються не тільки професійні знання, але й лінгвістичні, які не останньою чергою зумовлюють успіх діяльності юриста будь-якої спеціалізації, забезпечують можливість кар'єрного зростання.

Про необхідність наявності сформованих мовленнєвих і риторичних навичок зазначено в багатьох юридичних документах, зокрема: Правилах поведінки працівника суду («Професійний підхід працівника суду до роботи з колегами та відвідувачами може бути продемонстрований через <...> добрі навички письмового спілкування, добрі навички усного спілкування, <...> дотримання вимог етикету, культури телефонних розмов...») [6], Правилах адвокатської етики (згідно зі ст.11 від адвоката вимагається високий рівень <...> опанування тактики, методів і прийомів <...> ораторського мистецтва) [4], Правилах етичної поведінки поліцейських (З метою зменшення кількості випадків застосування поліцейських заходів примусу поліцейський повинен <...> володіти комунікативними навичками (переконання, ведення переговорів тощо) [5]. До того ж згідно із Законом України Про національну поліцію на службу до поліції можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років, які володіють українською мовою [7].

На необхідності формування лінгвориторичних компетентностей юристів наголошено також у Стандарті вищої освіти. Розробники зазначають, що здобувач вищої освіти ступеня вищої освіти бакалавр зі спеціальності 081 «Право» повинен продемонструвати, крім соціально-гуманітарної ерудованості і дослідницьких умінь, володіння такими компетентностями, як «10. Вільно спілкуватися державною та іноземною мовами як усно, так і письмово, правильно вживаючи правничу термінологію. 11. Володіти базовими навичками риторики. 12. Донести до респондента матеріал з певної проблематики доступно і зрозуміло» [10]. Отже, фактично йдеться про формування у юристів під час навчання в закладі вищої освіти мовленнєвої та риторичної компетентностей, а в підсумку – інтегрованої лінгвориторичної компетентності правника.

Досвід викладання майбутнім фахівцям юридичного профілю лінгвістичних дисциплін дозволяє автору стверджувати, що першим етапом формування лінгвориторичної компетентності є формування мовленнєвої компетентності. Не викликає заперечень, що мовлення є не лише засобом спілкування, але й засобом мислення, носієм свідомо-

сті, пам'яті, інформації, засобом управління своєю поведінкою. Більшість дослідників розуміють мовленнєву компетентність як комплексне поняття, яке охоплює систему мовленнєвих умінь і містить декілька складників. Так, за А.М. Богуш, мовленнєва компетентність – це вміння адекватно і доречно практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо) [1, с. 13]. Мовленнєва компетентність виявляється в основних видах мовленнєвої діяльності – слуханні, говорінні, читанні та письмовій діяльності; умінні планувати свою мовленнєву і немовленнєву поведінку, умінні застосовувати стилістичні багатства рідної мови [1, с. 53].

Не можна не погодитися з Н.В. Самохіною, яка під мовленнєвою компетентністю розуміє сукупність досвіду мовленнєвої діяльності та рефлексії, а також знань, умінь і навичок, які регулюють професійну діяльність студента-юриста і визначають її спрямованість, індивідуальну своєрідність і відповідність ситуації спілкування. Дослідниця справедливо у структурі мовленнєвої компетентності виокремлює три компоненти: базовий (необхідний для забезпечення ефективної мовленнєвої діяльності спеціаліста будь-якої галузі), професійно-орієнтований (необхідний для забезпечення професійної діяльності юриста) та особистісно-орієнтований (дозволяє враховувати індивідуальні особливості студентів-юристів до здійснення мовленнєвої діяльності в межах обраної спеціалізації) [8].

Отже, під мовленнєвою компетентністю юриста, на нашу думку, треба розуміти уміння, що дозволяють розвивати контакти між людьми у процесі створення, тлумачення і реалізації правових текстів, які виникають внаслідок спільної діяльності та містять обмін інформацією, сприйняття і розуміння один одного, формування єдиної стратегії і тактики взаємодії у професійній юридичній діяльності. Іншими словами, це уміння за допомогою мовних засобів організувати ефективну взаємодію учасників спілкування, обмін словами, думками, а в подальшому і вчинками.

Безперечно, важливо, щоб юристи мали достатній рівень знань з української мови. Вони повинні чітко уявляти, що являє собою мова як знакова система, які її функції та стилістичні різновиди. Крім того, найважливішими індикаторами високого рівня володіння мовою є нормативність, зрозумілість, доступність змісту висловлювання, послідовність, логічність викладу, переконливість, аргументованість, відповідність етичним нормам і правилам.

Одним із важливих показників мовленнєвої компетентності є багатство словникового запасу, яке зумовлює більш широку мовленнєву діяльність правника і адекватне сприйняття ним змісту одержуваної інформації. Це особливо актуально в сучасних реаліях існування мови, коли відбувається активне поповнення словника новими словами з управлінської, виробничої, економічної та інших сфер. Як показують дослідження, значна кількість слів, які широко вживаються, залишаються недостатньо зрозумілими

для більшості носіїв мови, що, звичайно, відбивається на якості обміну інформацією. Дослідники констатують, що сьогодні поширення набуває «ілюзія зрозумілості», тобто невідповідність розуміння реципієнтом змісту слова його справжньому змісту за умови впевненості у правильному розумінні цього слова, що призводить до зниження ефективності мовленнєвої взаємодії. Для юриста така мовленнєва ситуація є неприпустимою. Справедливо зауважує із цього приводу Л.Г. Павлова: «Мовленнєва поведінка правника повинна відрізнятися здоровим консерватизмом, не виходити за межі культурного поля мовного існування» [3].

Справді, щоб закон виконувався, останній повинен бути доступний для всіх тих, кому він адресований. Відомо, що за допомогою тих самих слів можна по-різному передати зміст і значення одного й того самого правового акта, а при використанні тих самих документів можна дійти протилежних висновків щодо їхнього змісту. За допомогою мовних комунікативних засобів юрист усуває двозначність і невизначеність, керує учасниками соціально-правової практики й ухвалює ефективні та якісні рішення щодо різноманітних питань, регульованих правом. Уся професійна діяльність юриста здійснюється через взаємодію з іншими людьми, а отже, передбачає наявність значної мовної практики, необхідність використання точних словесних виражень правових понять, категорій і пов'язана з підготовкою й оформленням великої кількості правових документів, з передачею й одержанням інформації в усній і письмовій формі.

З огляду на це наявність ґрунтовних мовних знань дозволить правникам свідомо використовувати мову у професійній діяльності, правильно вибирати мовні засоби відповідно до ситуації спілкування і комунікативних завдань, допоможе коректно укласти науковий чи офіційно-діловий текст і забезпечить грамотність документа у правовому та лінгвістичному сенсі.

Без сумніву, поняття «мовленнєва компетентність» безпосередньо пов'язане з поняттям «риторична компетентність». Центральною ідеєю, що їх зближує, є «нормативність мовлення». На підставі володіння мовленнєвою компетентністю формується і риторична компетентність, яка полягає в доповненні мовних знань такими компонентами, як знання і використання «високої» лексики, аргументаційних прийомів мовлення, специфічних правил мовленнєвої композиції, уміння користуватися естетичними компонентами мовлення, володіння невербальним компонентом спілкування тощо.

Дослідники неоднозначні в підходах до визначення поняття «риторична компетентність». Так, Л.М. Горобець під риторичною компетентністю пропонує розуміти здатність усвідомлено створювати, виголошувати й рефлексувати авторсько-адресний текст мовного / риторичного жанру відповідно до мети й ситуації публічного мовлення [2, с. 215]. Дослідниця справедливо виокремлює три компоненти в риторичній компетентності: усвідомлений вибір комунікативної мети та стратегій, адекватний

синтез мови як цілого тексту, володіння арсеналом жанрово-стилістичних засобів, що є необхідною умовою ефективної риторичної діяльності.

О.С. Симакова визначає риторичну компетентність через сукупність знань про спілкування як загальнолюдський феномен, специфіку його реалізації у сфері підвищеної мовної активності конкретної професійної або соціальної групи та риторичних умінь, тобто способів дій, які суб'єкт може застосувати у стандартних і нестандартних мовних ситуаціях. Дослідниця пропонує включити до риторичної компетентності етичний компонент, який служить підставою вибору способів впливу одного суб'єкта на мовленнєву діяльність іншого і який дозволить розмежувати риторичні знання та технології маніпулятивного впливу [9].

Таким чином, на підставі аналізу взаємопов'язаних понять «мовленнєва компетентність» та «риторична компетентність» вважаємо за можливе сформулювати визначення поняття «лінгвориторична компетентність», під яким пропонуємо розуміти сукупність сформованих якостей особистості, які визначають її здатність до застосування отриманих мовленнєвих та риторичних знань і навичок та базуються на її моральних принципах і здібностях; сукупність лінгвориторичних умінь вирішувати за допомогою мовних засобів завдання спілкування в конкретних професійних ситуаціях; уміння створювати, вимовляти і осмислювати текст відповідно до мети і ситуації професійного спілкування; володіння нормами етикету і рефлексії.

Зауважимо, що до сукупності лінгвориторичних компетентностей, якими має володіти правник, належать: уміння виступити з публічною промовою на задану тему; уміння регулювати свій емоційний стан під час публічного виступу; уміння оцінювати аудиторію, взаємодіяти з нею, моделювати мовлення залежно від реакції аудиторії; володіння функціональними стилями, уміння їх застосовувати залежно від мовленнєвої ситуації; уміння на підставі асоціативних зв'язків творчо інтерпретувати вихідні тексти; уміння будувати функціональний діалог (вести ділову бесіду, переговори, спілкуватися телефоном); уміння вести дискусію, застосовувати аргументацію; уміння правильно спланувати свою роль; уміння знаходити адекватні засоби для передачі цього змісту; уміння забезпечувати зворотний зв'язок.

Усі юристи одноставно погоджуються, що правильно й вільно виражати свої думки вкрай важливо. У різних державних органах, де користуються юридичною мовою (наприклад, у суді), для юриста-адвоката або юриста-прокурора важливо вміти точно, лаконічно й зрозуміло для співрозмовника сформулювати те, що вони прагнуть сказати, довести або заперечити. Для цього необхідно не просто знання мови, володіння нею, але й уміння засобами цієї мови висловити сутність своєї позиції, обґрунтувати її, захистити або звинуватити. Необхідно також мати на увазі, що судова мова, як відомо, це не просто кримінально- або цивільно-процесуальна дія, а

творчий процес, що вимагає від правника не тільки юридичних знань, але й володіння риторичними навичками й уміннями, ораторським мистецтвом, напруженої роботи над собою. Видатні юристи минулого А.Ф. Коні, Ф.Н. Плевако, О.С. Шмаков та інші володіли цим мистецтвом досконало. Як відомо, щоб утримати увагу слухача, можна використувати риторичні питання й вигуки, повтори, тропи, прислів'я, афоризми та інші. Емоційна виразність мовлення досягається за допомогою інтонації, темпу, дикції, сили, паузи. Невіддільною частиною ораторського мистецтва є такі засоби виразності, як жест, міміка, поза, погляд. Не викликає сумніву, що фахівцям-юристам необхідно володіти невербальними засобами для вирішення професійних завдань, оскільки це сприяє створенню й підтримці психологічного контакту, додає нових значеннєвих відтінків словесному тексту, допомагає правильно тлумачити слова; виражати емоції, оцінки, ролі, зміст ситуацій. Крім того, юристу необхідно володіти рефлексією, тобто розумінням самого себе, здатністю об'єктивно оцінювати та аналізувати себе і свої думки, вчинки, відносини з людьми, а також розумінням іншої людини на підставі аналізу її поведінки.

Поетапне формування досліджуваних компетенцій допомагає розвинути у фахівцеві цілу систему особистісних якостей, зокрема: культуру мислення (самостійність, самокритичність, глибину, оперативність, відкритість мислення, ерудицію), культуру мовлення (правильність, виразність, якість, точність, стислість, доцільність), культуру поведінки (ввічливість, тактовність, коректність, розкутість), культуру спілкування (повагу до співрозмовника через вивчення його інтересів, управління поведінкою аудиторії, залучення односторонців), культуру виконавської майстерності (виразність і доцільність жестів, поз, міміки, поглядів, правильність дикції та інтонації), тобто усе те, що потрібно сучасному фахівцеві.

Висновки. Таким чином, лінгвориторична компетентність є невіддільним складником професійних компетентностей юриста. Лінгвориторична компетентність юриста розкривається в таких поняттях, як дієвість мови, її логічна послідовність, дохідливість, доречність, ясність, виразність. Крім того, слід підкреслити важливість дотримання етичних принципів норм спілкування, національних особливостей комунікантів, володіння риторичними прийомами, стилістичними ресурсами мови.

Проте слід пам'ятати, що думка, згідно з якою сформулювати лінгвориторичну компетентність можна стихійно, поза навчанням, є помилковою. Вимога наявності сформованої лінгвориторичної компетентності несумісна з ігноруванням поетапної підготовки до ефективного спілкування в юридичній галузі, що може бути забезпечене тільки при такому навчанні, яке полягає в поступовому формуванні лінгвориторичної компетентності – від розуміння мовних одиниць різних рівнів до їх ролі в тексті, від спостереження над текстами-зразками до створення текстів, від елементарного рівня до професійного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Богуш А.М., Шиліна Н.С. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі. Одеса : ПНЦ АПН України, 2003. 335 с.
2. Горобець Л.Н. Риторическая компетенция учителя: проблемы исследования и практика формирования. URL: [https://lib.herzen.spb.ru/media/magazines/contents/1/11\(62\)/gorobets_11_62_214_218.pdf](https://lib.herzen.spb.ru/media/magazines/contents/1/11(62)/gorobets_11_62_214_218.pdf) (дата звернення 27.03.2020).
3. Павлова Л.Г. Риторические компетенции – основа профессиональной деятельности юриста. Северо-Кавказский юридический вестник, 2010. № 2. С. 87–92. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ritoricheskie-kompetentsii-osnova-professionalnoy-deyatelnosti-yurista> (дата звернення 25.03.2020).
4. Правила адвокатської етики. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12/print/sp:side> (дата звернення 25.03.2020).
5. Правила етичної поведінки поліцейських. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16> (дата звернення 25.03.2020).
6. Правила поведінки працівника суду. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/vr033414-09> (дата звернення 25.03.2020).
7. Про Національну поліцію: Закон України від 20.03.2020. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення 25.03.2020).
8. Самохина Н.В. Формирование речевой компетентности студента-юриста в образовательном процессе вуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук. 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. Воронеж, 2010. URL: <http://www.disscat.com/content/formirovanie-rechevoi-kompetentnosti-studenta-yurista-v-obrazovatelnom-protsesse-vuza> (дата звернення 25.03.2020).
9. Симакова О.С. Риторическая компетенция в профессиональной подготовке педагога. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ritoricheskaya-kompetentsiya-v-professionalnoy-podgotovke-pedagoga> (дата звернення 05.03.2020).
10. Стандарт вищої освіти України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverzeni%20standarty/12/21/081-pravo-bakalavr.pdf> (дата звернення 25.03.2020).

Шестакова С.О. ЛІНГВОРИТОРИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЗАПОРУКА ПРОФЕСІЙНОГО УСПІХУ ЮРИСТА

У статті досліджується важливість сформованості в юриста, як у представника лінгвоінтенсивної професії, лінгвориторичної компетентності, яка забезпечить правнику ефективне виконання ними своїх функцій і досягнення поставлених цілей. Автор стверджує, що першим кроком до формування інтегрованої лінгвориторичної компетентності є формування мовленнєвої компетентності, тобто уміння за допомогою мовних засобів організувати ефективну взаємодію учасників спілкування, обмін словами, думками, а в подальшому і вчинками.

Наступним етапом є формування риторичної компетентності, яка полягає в доповненні мовних знань такими компонентами, як знання і використання «високої» лексики, аргументаційних прийомів мовлення, специфічних правил мовленнєвої композиції, уміння користуватися естетичними компонентами мовлення, наявність невербального компоненту спілкування. Центральною ідеєю, що зближує ці поняття, визнається «нормативність мовлення». Автор формулює визначення поняття «лінгвориторична компетентність» та робить спробу визначення видів лінгвориторичних умінь, необхідних професіоналу-юристу.

Під лінгвориторичною компетентністю автор пропонує розуміти сукупність сформованих якостей особистості, які визначають її здатність до застосування отриманих мовленнєвих та риторичних знань і навичок та базуються на її моральних принципах і здібностях; сукупність риторичних умінь вирішувати за допомогою мовних засобів завдання спілкування у конкретних професійних ситуаціях; уміння створювати, вимовляти і осмислювати текст відповідно до мети і ситуації професійного спілкування; володіння нормами етикету і рефлексії.

Ключові слова: мовленнєва компетентність, риторична компетентність, лінгвориторична компетентність, лінгвориторичні уміння, рефлексія.

Shestakova S.O. LINGVORHETORICAL COMPETENCE AS THE GUARANTY OF PROFESSIONAL SUCCESS OF LAWYER

The article investigates the importance of formation of a lawyer as the representative of lingvointensive profession the lingvorhetorical competence which provides the lawyer the effective fulfilling his functions and goals. The author affirms that the first step to make integrated lingvorhetorical competence is formation a speech competence, interpretation and realization legal texts which appears in the frames of collective activity and keep the exchange of information, perception and understanding each other, formation the only strategy and tactics of interaction in a professional legal activity.

The next step is a formation of rhetorical competence which consists in adding speech knowledge with such components as knowing and using “high” vocabulary, argumentative techniques of speech, specific rules of speech composition, ability to use aesthetic speech’ components, the existence of a non-verbal communication component of communication. The central idea which gets closer these meanings determines “normativity of speech”. The author forms the meaning “lingvorhetorical competence” and makes the attempt to determine the kinds of lingvorhetorical skills necessary for the professional lawyer.

We understand lingvorhetorical competence as the complex of formed person’s qualities determines his ability to use the received speech and rhetorical knowledge and skills and base on his moral principles and abilities, complex of rhetorical skills to solve with help of speech ones tasks in communication in peculiar professional situations; skills to make, to say and to understand the text according to its aim and professional communication; to possess the norms of etiquette and reflection. The necessary things are ability to make a public speech on a given topic; ability

to regulate one's emotional state during public speaking; ability to evaluate the audience, interact with it, model the speech depending on the reaction of the audience; possession of functional styles, ability to apply them depending on the speech situation; ability to interpret the source texts on the basis of associative relationships; ability to build functional dialogue (to conduct business conversation, negotiations, to communicate by phone); ability to lead discussions, apply argumentation, ability to navigate quickly and correctly in the context of communication; ability to properly plan your role, choose the content of the communication act; ability to find adequate means to convey this content; ability to provide feedback

It is determined that getting rhetorical competences help to develop the whole system of qualities inside the specialist such as: speech culture, behaviour culture, conversation culture (respect to partner through learning his interests, manage auditorium behavior, involvement like-minded people), a culture of performing skills (expressiveness and expediency of gestures, poses, facial expressions, views, correctness of diction and intonation), that is, all that is needed for a modern young man to succeed both in his professional and personal life.

Key words: speech competence, rhetorical competence, lingvorhetorical competence, lingvorhetorical skills, reflection.